

fælles ramme, og definition forpligtede etiske (eller som tilfældet var i nedssamfund. ge plan er det som ndet. For det første Age-marked på en for det åndelige. For position som voktion i Danmark og betydnet, at religion gt fænomen i hverft den konsekvens, er blevet udfordret et og overbevisning. om en tilbagevenden gijøse former og tro. ndspiller sig på mo- værdipluralisme og

Fundamentalisme

– et moderne fænomen

FÆLLESNÆVNEREN FOR AL FUNDAMENTALISME

Kampen mod det moderne

Som nævnt i kapitel 1 knyttes begrebet fundamentalisme til de antisekulære og antipluralistiske bevægelser, der fører en aktiv kamp mod det moderne, sekulariserede samfund. Fundamentalisternes umiddelbare mål er at forsvare og styrke religionens betydning, og på længere sigt ønsker de at skabe en afsekulariseret verden, hvor religionen er fundament og centrum.

I den definition af begrebet fundamentalisme, som ligger til grund for dette kapitel, er dette religiøst betingede kampmotiv det centrale. Det kan undertiden være vanskeligt at se, hvor grænsen går mellem fundamentalistiske bevægelser og andre religiøst konservative bevægelser. Prøvestenen er her netop kampmotivet.

Man kunne fx nævne Amish-folket i USA¹, hvis idealer og livsform ligger milevidt fra det moderne samfunds. Men dels opstod de længe før moderniteten, og dels har det aldrig været deres mål at bekæmpe og ændre det moderne samfund. Derfor hører de ikke med til den fundamentalistiske "familie".

Fundamentalismen opstod først i begyndelsen af 1900-tallet. Så selvom den bekæmper det moderne, må den i sagens natur selv defineres som et moderne fænomen. I løbet af 1900-tallet har fundamentalismen på mange måder udviklet sig og ændret profil, og især i de sidste 30–40 år har den vundet terræn.

Paradoksalt nok er de fundamentalistiske, antimoderne bevægelser i løbet af denne periode blevet moderne også i en mere direkte betydning, bl.a. fordi de har taget moderne telekommunikation og IT-teknologi til sig og inddrager disse i deres kamp.

¹ Konservativ protestantisk gruppe, grundlagt omkring 1700. Amish-folket findes især i staten Pennsylvania, hvor de lever isoleret og meget gammeldags uden fx el, telefon og biler.

Fjender og kampformer

To fronter

Den fundamentalistiske kamp har to fronter: Dels rettes den mod det ikke-religiøse, moderne samfund, hvis værdier og adfærdsnormer opfattes som forløjede, tomme og farlige. Og dels rettes den mod moderate eller liberale trosfæller, som fundamentalisterne opfatter som frafaldne, der har ladet sig friste til at forvanske den sande udgave af religionen. Disse opfattes ofte som de farligste af modstanderne, fordi de er som ulve i fåreklæder: Det kan virke, som om de repræsenterer den ægte vare, men i virkeligheden er de bedragerre, der lokker andre til at godtage deres udvandede version af religionen. Det ses derfor som afgørende at få standset denne udvikling, før den ødelægger religionen indefra.

I overensstemmelse med dette ser man ofte, at fundamentalistiske bevægelser missionerer blandt deres egne trosfæller. Organiseret, aktiv mission blandt frafaldne er typisk for mange fundamentalister både inden for kristendom og islam.

Fjenden – nær og fjern

Fundamentalisternes modstandere kan både være nære og fjerne:

For de fundamentalistiske kristne i USA er fjenderne i nærheden – i hvert fald inden for deres egen nation. Fjenden er nemlig de landsmænd, der enten har forladt eller – efter fundamentalisternes mening – har forvansket kristendommen og derved forrådt nationens oprindelige værdigrundlag.

For fundamentalistiske muslimer er slagmarken både nær og fjern. Fjenden, dvs. den vestlige/amerikanske kultur og livsform bekæmpes på lokalt niveau – dvs. i de muslimske samfund eller lande, hvor den direkte eller indirekte har fået magt og indflydelse. Men i stigende omfang foregår kampen også på globalt niveau, dvs. man sætter modangreb ind alle vegne, hvor det, man opfatter som den syge og umoralske vestlige kultur, befinder sig eller har sat sine aftryk. Derfor ser man også angreb direkte på fjendens hjemmebane i USA eller i allierede lande.

Kampformer

Kampen for bevarelsen og udbredelsen af den sande religion – hvad enten denne foregår lokalt eller globalt – udkæmpes med forskellige midler. Undertiden opererer bevægelserne inden for det etablerede samfundssystems rammer og arbejder fx på at påvirke lovgivningen i religiøs retning. Men netop fordi fundamentalister distancerer sig så stærkt fra det etablerede sekulære samfund, anvender de ofte kampformer, der bringer dem i konflikt med dette samfunds lovgivning. Kampformerne kan være fredelige, men også voldelige eller terroristiske midler tages i brug. Uanset midlernes karakter er selvforståelsen den samme: Man hører til de særligt udvalgte – til dem, der er villige til at sætte alt ind på at kæmpe for Guds sag.

ske muslimer er
og fjern. Fjenden,
kanske kultur og
kalt niveau – dvs.
d eller lande, hvor
e har fået magt og
de omfang foregår
niveau, dvs. man
lle vegne, hvor det,
syge og umoralske
er sig eller har sat
man også angreb
jemmebane i USA

en og udbredelsen
– hvad enten denne
obalt – udkæmpes
. Undertiden opere-
n for det etablerede
nmer og arbejder fx
ingen i religiøs ret-
li fundamentalister
ærkt fra det etable-
nd, anvender de ofte
nger dem i konflikt
s lovgivning. Kamp-
fredelige, men også
istiske midler tages i
enes karakter er selv-
me: Man hører til de
til dem, der er villige
å at kæmpe for Guds

ANDRE LIGHEDSTRÆK I FUNDAMENTALISTISKE BEVÆGELSER

Samtlige fundamentalistiske bevægelser har altså kampmotivet som fællesnævner. Herudover har sammenlignende analyser afdækket en række andre træk, som er typiske for mange af disse bevægelser. I de følgende to hovedafsnit beskrives disse fælles træk; først under overskriften ”Religiøse ideer og virkelighedsopfattelse”, dernæst under overskriften ”Struktur og organisering”.

Religiøse ideer og virkelighedsopfattelse

Synet på de hellige skrifter – ufejlbarlighed

Det er en udbredt opfattelse inden for fundamentalistiske bevægelser, at religionens hellige skrifter – og i nogle tilfælde også den religiøse tradition², der supplerer skrifterne – stammer direkte fra Gud. Dette forstås bogstaveligt: Gud har ”ført pennen” og bestemt hvert enkelt ord. Skrifterne opfattes derfor som ufejlbarlige, og deres ord som absolut gyldige. De er hævet over tid og sted og repræsenterer dermed det sikre grundlag for hele tilværelsen. Her kan man finde svar på ethvert spørgsmål og en opskrift på, hvordan man skal handle og leve.

En sådan opfattelse af de hellige skrifter er imidlertid ikke reserveret fundamentalistiske bevægelser, men findes

² Dvs. de mundtlige og/eller skriftlige religiøse beretninger, der er givet videre gennem tiden og har fået hellig status.

inden for mange former for konservativ kristendom.

Inden for islam har moderne historisk kildekritik langt fra haft den samme udbredelse og indflydelse som inden for kristendommen, og troende muslimer i almindelighed opfatter Koranen som Guds åbenbarede og ufejlbarlige ord. Det er derfor ikke skriftsynet, der definerer forskellen mellem fundamentalistiske muslimer og andre muslimer. Forskellene viser sig på en lang række andre punkter, som skildres i det følgende.

Brugen af skrifterne og traditionen

Konservatisme og fornyelse

De fleste af de religiøse opfattelser og temaer, som fundamentalistiske bevægelser sætter i centrum, er ”arvegods” fra moderreligionerne. Generelt fremhæver fundamentalister selv, at de netop kæmper for religionen i dens oprindelige, rene og sande skikkelse. I denne henseende kan bevægelserne karakteriseres som konservative.

Men, som vi skal se eksempler på i det følgende, er det samtidig typisk, at de er *selektive*, dvs. at de udvælger og ”highligh-ter” nogle relativt få skrifter, læresætninger og/eller en bestemt religiøs praksis, som så gøres til det altdominerende tema i den religiøse ideologi, forkyndelse og kamp. På denne måde tillægges udvalgte elementer af den religiøse tradition en ny rolle og en betydning, som de ikke tidligere har haft, og man kan derfor sige, at fundamentalisme både er konservativ og nyskabende.

Udvælgelseskriterier

Og hvad udvælger man så typisk som det centrale? Svaret findes i bevægelsernes udgangspunkt – kampen mod det moderne. Der er tale om to kriterier:

Dels fremhæver man ofte netop de forestillinger eller den praksis, der anses som mest forældet af moderne indstillede kristne eller muslimer, fx dogmet om jomfrufødslen i kristendommen eller anvendelsen af visse islamiske straffe såsom stening, pisk og afhugning af hænder.

Dels fokuserer man på de religiøse opfattelser eller temaer, som bedst kaster lys over den situation, man befinder sig i lige nu, og som kan vejlede én i den kamp, som man mener Gud har udvalgt én til at kæmpe. Fx er mange fundamentalistiske muslimer stærkt optagede af den islamiske overleverings beskrivelse af *jahiliyya*, dvs. den religiøse uvidenhed og det barbari, der rådede i Arabien, før profeten Muhammad viderebragte Allahs åbenbarede ord til araberne. Jahiliyya tolkes som et helt centralt og aktuelt begreb, der beskriver elendigheden i de vestliggjorte muslimske samfund. Og Bibelens profetier om de sidste tiders kaos og verdens undergang er ifølge de fundamentalistiske kristne i færd med at blive opfyldt i deres egen tids moralske opløsning og gudløshed. Derfor er det netop de skrifter i Det Nye Testamente, der rummer disse undergangsprofetier samt løfterne om de sande troendes frelse, der udvælges som de helt centrale.

Det "nye" er "gammelt"

På den anden side er det vigtigt at fremhæve, at fundamentalister selv opfatter det sådan, at deres tolkning ikke bringer noget nyt frem, men nøje svarer til den

oprindelige forståelse af religionen, som i lang tid har været glemt, men nu endelig hentes frem i lyset i sin rene, enkle og sande form. Meningen er hverken skjult eller vanskelig at finde; den er lagt klart frem, og man pointerer, at enhver ægte troende har adgang til den.

Det er karakteristisk, at fundamentalistiske bevægelser afviser, at det skulle være nødvendigt med en særlig skriftlærd stand, hvis udlægninger almindelige troende skulle være afhængige af. På dette punkt er der med andre ord tale om en slags demokratisering – et eksempel på, hvorledes den antimoderne fundamentalisme ofte selv er påvirket af moderne tankegang.

Forholdet til det moderne – selektivitet og påvirkning

Øjne i nakken

Hidtil har vi beskrevet, hvordan de fundamentalistiske bevægelser opfatter det moderne, vestlige – eller vestligt påvirkede – samfunds værdier og adfærdsnormer som udtryk for gudløshed, tomhed og gold materialisme, og at de som indædte modstandere af denne verden holder sig langt væk fra den. Men forholdet til det moderne er – som allerede antydnet – mere komplekst. Dette viser sig på flere måder:

Fundamentalismen lever i en slags symbiose med moderniteten: Den ville slet ikke have eksisteret uden denne, og den udformer bevidst og systematisk sin ideologi og sine normer som en direkte kontrast til den moderne verden. Så selv om fundamentalister afskyr og bekæmper mange sider af det vestlige eller vestlig-

f religionen, som
nt, men nu ende-
sin rene, enkle og
er hverken skjult
den er lagt klart
er, at enhver ægte
den.

sk, at fundamen-
viser, at det skulle
n særlig skriftlærd
er almindelige tro-
engige af. På dette
tre ord tale om en
g – et eksempel på,
oderne fundamen-
påvirket af moderne

erne virkning

vet, hvordan de fun-
ægelse opfatter det
ler vestligt påvirkede
e og adfærdsnormer
dløshed, tomhed og
og at de som indædte
ne verden holder sig
Men forholdet til det
lerede antydet – mere
viser sig på flere må-

smen lever i en slags
derniteten: Den ville
steret uden denne, og
dst og systematisk sin
ormer som en direkte
oderne verden. Så selv-
ter afskyr og bekæmper
et vestlige eller vestlig-

gjorte samfund, er de alligevel nødt til at holde skarpt øje med dets udvikling. Udtrykt billedligt: Nok vender de samfundet ryggen, men de har øjne i nakken. For at kunne udforme den mest hensigtsmæssige strategi, må de være systematiske, rationelle og målrettede i deres kamp, og de viger ikke tilbage for at anvende redskaber hentet i "fjendens lejr".

Farlig og ufarlig videnskab

Det er typisk, at de fundamentalistiske bevægelser – næsten paradoksalt – anvender moderne kommunikationsformer og informationsteknologi som redskaber i deres kamp mod det moderne. Der er dog tale om en nøje vurdering og selektion: Som vi allerede har set, afvises videnskabelige teorier og resultater, når disse er uforenelige med den religiøse virkelighedsopfattelse. Men ikke al videnskab ses som farlig, og fundamentalister er ikke sjældent uddannede inden for fx tekniske eller informationsteknologiske fag. Ofte opretter man imidlertid sine egne uddannelsesinstitutioner, hvor udbuddet af uddannelser kan styres, og indholdet tilpasses. Tilsvarende er fundamentalistiske bevægelser selvfølgelig modstandere af den sekulære verdens produktion og massedistribution af det, de opfatter som umoralske og syndige film, TV-udsendelser, hjemmesider osv. Men de afviser ikke de moderne medier som sådan, og man finder en udstrakt brug af IT. Fjernsyn og internet er ofte uundværlige redskaber i formidlingen af bevægelsernes budskab. Men det kræver en stram styring at undgå, at bevægelsernes medlemmer anvender de moderne medier til de forkerte formål. Denne fare imødegås i nogen grad ved

at man producerer egne tv-udsendelser, computerprogrammer, cd'er osv.

Rationel argumentation

Påvirkningen fra det moderne viser sig også ved, at fundamentalister søger at tilpasse deres argumentation og tolkninger til den rationelt-videnskabelige sprog- og begrebsverden, der dominerer i den vestlige verden. Når fundamentalistiske kristne fx skal forsvare sandheden af Bibelens beskrivelse af universets og menneskets skabelse over for moderne astrofysiske eller biologiske forklaringer, er sprogbru- gen og metoden tydeligt under indflydelse af videnskaben. Argumentationen afvises af astrofysikere og biologer som pseudovidenskabelig og derfor ugyldig, men det er oplagt, at forsøgene på bevisførelse er påvirket af en form for rationelt præget systematik: Man tæller og regner og opstiller tidsskemaer ud fra Bibelens tidsangivelser, man foretager beregninger af størrelsen af Noahs ark, man forklarer dinosaurernes forsvinden som en konsekvens af syndfloden, som man i øvrigt ud fra arkæologiske fund mener at kunne tidsfæste i historisk tid, osv. Hvis Bibelens beskrivelser ud fra en rationel betragtning synes at halte eller rumme modsigelser, søger man at påvise, at de i virkeligheden – hvis man læser grundigt og kombinerer beskrivelsernes udsagn korrekt – hænger sammen i et ordnet system.

Dualisme

Endnu et fællestræk for mange fundamentalistiske bevægelser er opfattelsen af verden som en skueplads for kampen mellem de gode og de onde kræfter: Ly-

set og Mørket, Gud og Satan. Ligesom det gælder for flere andre af de træk, der karakteriserer fundamentalisme, er dualismen ikke noget enestående for denne. Dualistiske forestillinger fandtes inden for både kristendom og islam, før fundamentalismen opstod. Men den version af dualisme, som er typisk for de fundamentalistiske bevægelser, bærer præg af det fælles udgangspunkt: Kampen mod det vestlige eller vestliggjorte samfund. Den store kosmiske kamp mellem godt og ondt svarer netop til den konkrete kamp fundamentalisterne fører. Fronterne er trukket skarpt op, når fx fundamentalistiske muslimer kalder USA "den store Satan", mens de selv tilhører fx Hizbollah, Allahs Parti.

Samfundet udenfor opfattes som en åndeligt forurenede, syg og smitsom sump, mens de fundamentalistiske fællesskaber udgør øer af åndelig renhed og sundhed. Men Satan viser sjældent sit sande ansigt: Det moderne samfund er fyldt med fristende tilbud og muligheder, men det er farligt og bedragerisk, og man må konstant være på vagt. Angst for smitte udefra og for fjendtlig infiltration af bevægelserne er udbredt, og konspirationsteorier er almindelige.

Synet på historiens forløb – guldalder, krise og vendepunkt

Fundamentalistiske bevægelser er meget optagede af historiens forløb, og både fortid og fremtid spiller en vigtig rolle for synet på nutiden og den måde, man indretter sit liv på.

Fortiden rummer ofte en guldalder, dvs. en periode, hvor man mener, religionen blev udfoldet i sin mest rene og sande form i et mønstersamfund af troende. Denne oprindelige samfundsorden er det ideal, man kæmper for at genskabe for al fremtid, og som de udvalgte frontkæmpere søger at virkeliggøre her og nu. Blandt fundamentalistiske muslimer fremhæves profeten Muhammad og hans tilhængeres første menighed i Medina, og blandt amerikanske fundamentalistiske kristne i dag er tendensen, at man idealiserer tiden i 1950'erne, hvor de gamle dyder endnu var udbredt.

Nutiden opfattes som en krisetid, hvor religionen er truet såvel indefra som udefra. Man peger på, at det ganske vist ikke er første gang, dette er sket i løbet af religionens historie, men at den nuværende krise er den alvorligste nogensinde. Det kan faktisk ikke blive værre, og derfor er fremtidsperspektivet kort: Omvæltningen vil snart ske, en ny tid vil bryde igennem, og der er en tendens til, at man konstant orienterer sig ud fra dette vendepunkt. Alt ses som enten "før" eller "efter". I både kristendom og islam knyttes dette vendepunkt sammen med en forventning om en hellig skikkelse, der vil komme og indvarsle den nye tids gennembrud. Denne forestilling er en del af arven fra moderreligionerne, men i fundamentalistiske sammenhænge får den en ny betydning og tolkning, når den væves sammen med den dualistiske virkelighedsopfattelse med dennes forventning om det overhængende opgør mellem de udvalgte gode og de fralfaldne onde.

Struktur og organisering

Enklavesamfundet – Guds udvalgte

De fundamentalistiske bevægelser opbygger typisk et modelsamfund, hvis medlemmer er villige til at efterleve religionen i dens sande version og til at tage kampen op mod den syndige verden udenfor. Dette samfund fungerer som en *enklave* – dvs. et minisamfund, der bevidst markerer sin adskillelse fra det øvrige samfund og i et vist omfang fungerer uafhængigt af dette. Enklaven opfattes som den samfundsform, hvorfra kampen kan føres mest effektivt. Fundamentalistiske enklaver er stærkt fremtidsorienterede og overbeviste om, at hele verden skal og vil blive fornyet. Det er Guds plan, og enklavernes medlemmer er hans lydige frontkæmpere, som føler sig udvalgt af Gud og er hans redskab i en altafgørende mission.

Selvforståelsen afspejles i betegnelser som fx "Befrielsespartiet" (arab. Hizb ut-Tahrir) og det før nævnte "Allahs Parti" (arab.: Hizb-ollah), eller i amerikanske gruppebetegnelser som "Moral Majority" eller "Promisekeepers".

At høre til de udvalgte giver status og selvfølelse – og dette er i mange tilfælde den eneste belønning, de fundamentalistiske bevægelser kan tilbyde deres medlemmer. Identiteten som udvalgt og som ligeværdig med alle andre i bevægelsen er en vigtig motivationsfaktor, der tiltrækker nye medlemmer og hjælper dem til at holde fanen højt og holde sig inden for bevægelsens hårdt optrukne grænser, skønt de ustandselig udsættes for det moderne samfunds angreb og fristelser.

Ofte har medlemmer af fundamentalistiske bevægelser altså samme status, men i mange tilfælde findes dog en graduering, idet der er en inderste kerne af særligt trofaste, hengivne medlemmer, der bruger hele deres liv i bevægelsen og en ydergruppe af mere eller mindre fast tilhørende tilhængere og støtter.

Lederskab – autoritet og karisma

De menige medlemmers lighed betyder imidlertid ikke demokrati. Bevægelserne er topstyrede, og alle væsentlige beslutninger træffes af en enkelt, autoritær leder, som næsten altid er af hankøn – lejlighedsvis er han assisteret af en mindre gruppe af egenhændigt udpegede, midlertidige rådgivere.

De fundamentalistiske bevægelsers ledere adskiller sig fra religionernes traditionelle ledere, hvis status oftest hviler på deres uddannelse og store lærdom. Uddannelse og lærdom er også statusgivende for fundamentalistiske ledere³. Men disse er frem for alt *karismatiske* – dvs. de har en stærk udstråling, der opfattes som forbundet med deres dybe fromhed. Inden for fundamentalistisk islam rekrutteres lederne ofte blandt lægfolk og ikke – som det ellers er almindeligt i islam – blandt *ulama*, der har en formel uddannelse inden for islamisk teologi og retspleje. Det samme gælder blandt fundamentalistiske kristne i USA, hvor man bygger på en lang tradition for lægprædikanter. I begge tilfælde foretrækkes stærke lederpersonligheder med stor gennemslagskraft frem for teologisk skolede lærde.

³ Ofte er der tale om "alternative" teologiske uddannelser på egne institutioner.

De fundamentalistiske leders autoritet kan være så stor, at deres udsagn kan få status som nye normgivende retningslinjer, der kommer til at fungere som et supplement til det religiøse læregrundlag.

Inden for og uden for – grænsedragning og adfærdskrav

Fundamentalistiske bevægelser er som før nævnt typisk organiseret i enklavesamfund, hvor det er vigtigt at demonstrere, at der er stor forskel på at være inden for og uden for enklaven. Nogle enklaver er mere separatistiske end andre, men forskelligheden og adskillelsen markeres altid meget tydeligt.

Det kan ske rent fysisk i form af mure eller indhegninger omkring bydele eller institutioner, og det kan være gennem påklædning, sprogbrug, navne o.l. Der bruges megen energi på at opretholde disse markeringer, for nok er grænsen klar, men den er også hele tiden i fare for at blive overskredet – både indefra, hvis medlemmerne lader sig friste til frafald, og udefra, fordi man er under belejring af fjenden. Tæt forbundet med denne grænsebevidsthed er de strenge krav til de udvalgte adfærd, som mere end noget andet markerer forskellen på inden for og uden for.

Man forventes at handle i overensstemmelse med troen og dens forskrifter – ja, man forventes ofte at gøre mere, end der foreskrives. "Overskydende" gode gerninger, ekstra bønner, særlig streng overholdelse af fx spiseregler eller regler for familieliv og seksualitet er udbredte. Det betyder også, at der er en høj grad af social kontrol medlemmerne imellem. Når forbindelsen

mellem tro og praksis er synliggjort på denne måde, er det jo let at se, hvem der er mest fromme og lever op til idealerne, og hvem der træder ved siden af. Det kræver en stærk vilje og disciplin at høre til Guds frontkæmpere og virkeliggøre det idealsamfund, man ønsker at skabe.

Ligheder, men også forskelle

Ovenfor er der lagt vægt på det slægtskab, man finder mellem de fundamentalistiske bevægelser, når man ser på deres mål, religiøse ideer, virkelighedsopfattelse, struktur og organisation. Vi har set, at den helt afgørende fællesnævner er kampen mod sekulariseringen og dennes værdier og ønsket om at skabe et samfund, hvor religionen spiller en hovedrolle. Vi har desuden fremhævet en række ideer og organisatoriske træk, som er typiske for disse bevægelser.

Men der er også grund til at understrege, at fundamentalistiske bevægelser fremviser store indbyrdes forskelle:

Sammenligner man fundamentalistiske bevægelser med udgangspunkt i to forskellige religioner – her islam og kristendom – afspejler de naturligvis religionernes forskellige tanke-sæt. Desuden er der forskel på, hvordan fjenden – sekulariseringen og dens værdier – manifesterer sig i henholdsvis en kristen og en muslimsk sammenhæng. Heraf følger, at fundamentalistiske kristne og muslimer må tilpasse deres ideologi, strategi og organisation forskelligt.

Sammenligner man fundamentalistiske bevægelser med udgangspunkt i

er synliggjort på
at se, hvem der er
op til idealerne, og
den af. Det kræver
in at høre til Guds
eliggøre det ideal-
at skabe.

gt på det slægtskab,
fundamentalistiske
er på deres mål, reli-
edsopfattelse, struk-
a. Vi har set, at den
snævner er kampen
en og dennes værdier
be et samfund, hvor
n hovedrolle. Vi har
et en række ideer og
ek, som er typiske for

å grund til at under-
ntalistiske bevægelser
byrdes forskelle:
r man fundamenteri-
med udgangspunkt i
gioner – her islam og
øjler de naturligvis re-
llige tankesæt. Desuden
hvordan fjenden – se-
g dens værdier – mani-
oldsvis en kristen og en
enhæng. Heraf følger, at
ske kristne og muslimer
s ideologi, strategi og or-
elligt.
er man fundamenteri-
er med udgangspunkt i

samme religion, kan man også iagttage forskelle. Det varierer nemlig meget, hvilke af de tidligere nævnte typiske træk, der er mest fremtrædende og betydningsfulde i de enkelte bevægelser. Fx er nogle mere præget af en dualistisk virkelighedsopfattelse end andre, nogle er mere separatistiske end andre, nogle har en mere autoritær ledelsesform end andre, nogle har en ikke-voldelig, andre en voldelig strategi. Dette er betinget af forskellige faktorer: Religiøse, historiske, sociale og politiske. Bevægelserne fortolker fjenden og den aktuelle situation forskelligt og afpasser strategien tilsvarende.

Endelig skal det understreges, at enhver fundamentalistisk bevægelse – i lighed med enhver anden religiøs bevægelse – ikke er en statisk, men en dynamisk størrelse. Den fjendtlige magt, der er baggrunden for bevægelsens eksistens og kamp, ændrer sig konstant, og derfor vil den også selv være i stadig forandring.